

NÉMETH LÁSZLÓ SÁNDOR

A HÁZI SZÖVETSÉG FELBONTÁSA AVAGY PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM HÁZASSÁGI BONTÓPERÉNEK RÖVID SUMMÁZATA

„A házasság a férfi és a nő között kötött örök házi szövetség. Célja az, hogy a két nem szövetségében az emberi méltóság fenntartasson. Mert becsület, nemes érzés, igaz szeretet, jó nevelés, sőt rend, igazság, köztársaság mind egy talpkövön állnak” - írta Frank Ignác 1845-ben A közigazgatás törvénye Magyarhonban című munkájában.

A Királyhágón inneni protestánsok 1731-ig kivétel nélkül gyakorolhatták a házassági bíraskodást. Ekkor a Carolina Resolutio a római szentszéknek adta át a protestánsok házassági pereiben is az ítélkezés jogát, azzal az illuzórikus kikötéssel, hogy rájuk nézve a protestáns elveket tartsák szem előtt. Gyökeres változást II. József pátensei hoztak. A felvilágosult abszolútizmus híve kifejezésre juttatta az állami jog primátusát a házassági jog terén is. 1786. március 6-án kelt pátensében - mely a magyar közjogi felfogás szerint törvénytelen volt - a polgári házasság eszményét fogalmazta meg. Kijelentette, hogy a házasság polgári szerződés és szükséges ennek állami szabályozása. A házasság megkötésénél bár továbbra is egyházi személyek működtek közre, de ezek eljárásukban állami tisztviselőnek tekintendők. Az anyakönyvezést is állami szabályozás alá helyezte. Megállapította a házasság megkötésének alakzatát, érvényességének feltételeit. A házassági ügyekben való bíraskodást

egységesen állami bíróságok elé utalta, megjegyezve azt, hogy a katolikusok házasságai felbonthatatlanok. II. József említett pátensében négy esetben tette lehetővé a nem katolikusok számára a megérett, vagy tökéletes házasságban (in matrimonio consumato) is a teljes elválást: házasságtörés, hűtlen elhagyás, a házastárs életére törés esetén és engesztelhetetlen gyűlölség okán. A házassági szabályokat a jogegység megvalósításának teljessége érdekében egy külön pátenssel az izraelitákra is kiterjesztette. Az egységes állami jog és állami bíraskodás rövid életűnek bizonyult, II. József pátenseit halála után II. Lipót felfüggesztette. Elrendelte, hogy minden felekezet saját joga szerint éljen. Az 1790-92. évi országgyűlés helyreállította a megsértett felekezeti jogokat, visszaállította a felekezeti bíraskodást. A katolikusoknál ez a szentszék jelentette, a protestánsok felett pedig elismerte saját egyházi székeik hatáskörét, de ezek megszervezéséig fenntartották az állami bíraskodást. Az 1790/91-es 26. törvénycikk által gyakorlat címen fenntartott, II. József 1786. évi rendeletében foglalt házassági jog a protestánsokra nézve 1894-ig lényegében minden változtatás nélkül hatályban maradt.

A házassági eljárás a józsefi pátens mellett az 1840:XV. tv-ben szabályozott rendes szóbeli peren alapult. Emellett egyes királyi rendeletek voltak érvényben: úgymint az 1796. december 13-i és 1803. december 20-i rendelet, a házasságvédő kirendeléséről, az 1822. augusztus 6-án kelt 19435. számú rendelet a hivatalból való fellebbvitelről, békéltetésről és szembesítésről.

A házasság felbontása, latinul divortium a házasságnak bírói ítélettel való teljes és végleges megszüntetése. Ha a válóperek számát nézzük, az a benyomásunk támadhat, mintha ezen időszakban csak boldog házasságok léteztek volna. A valóság azonban ezzel szemben az, hogy a házasságok döntő többsége érdekházasság volt, az érzelmek csekély szerepet játszottak a párválasztásban. Zala vármegye törvényszékéhez az 1790-es években évente 1, a XIX. század elején évente átlagosan 2 válókeresetet adtak be. Hivatalos statisztika a válások arányáról csak a XIX. század második feléből

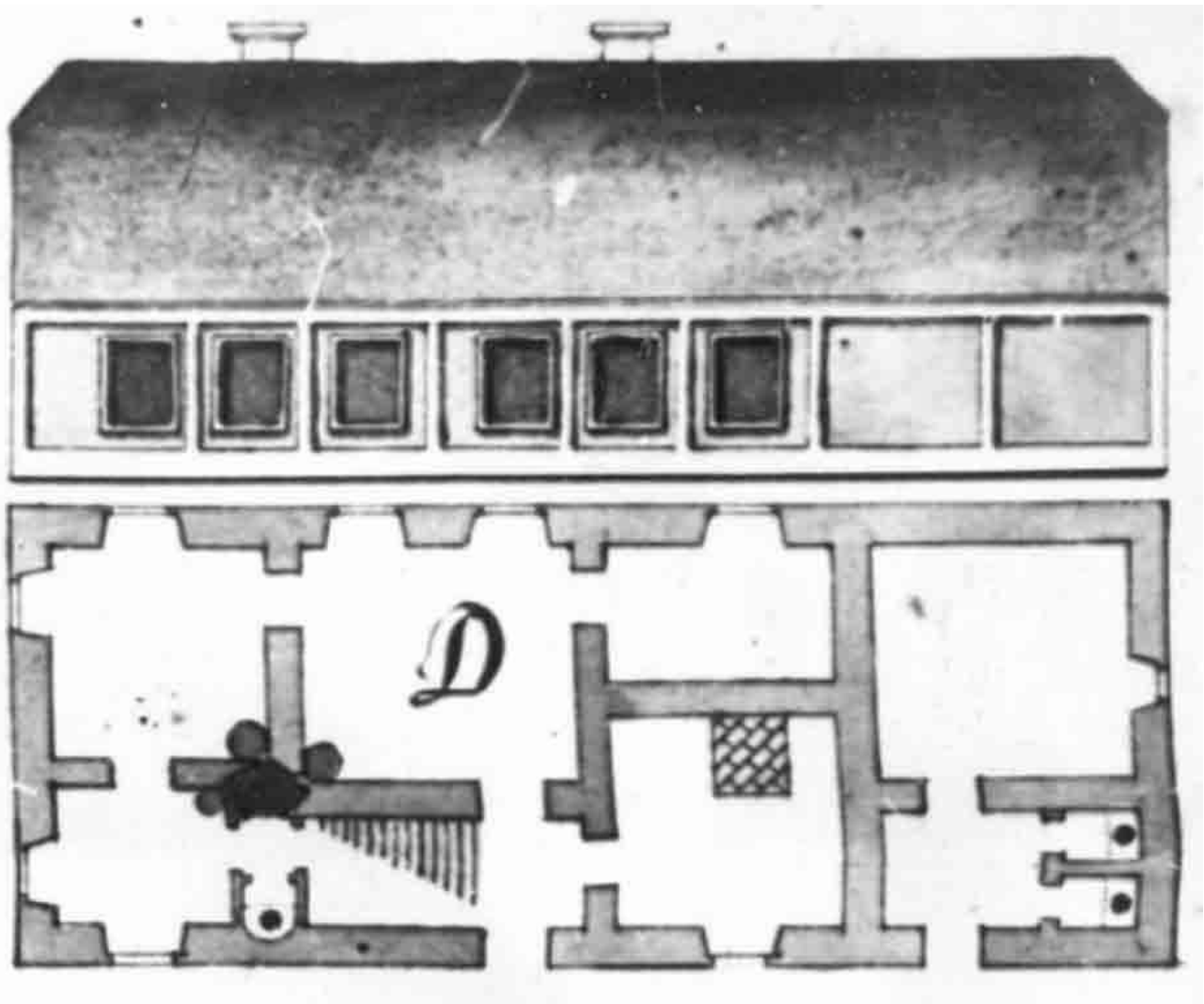
áll rendelkezésünkre. Magyarországon 1836 és 1880 között 1000 lakosra 0,07 válás jutott. A házasság a válások elenyésző száma mellett leginkább azért szűnt meg, mert valamelyik fél meghalt. A XVIII-XIX. században a családok több mint 50 %-ában a szülők egyike már 45 éves kora előtt elhunyt. Az özvegyek természetesen igyekeztek újabb házasságot kötni, amire a családi és vagyoni okok is készítették őket. Száz házasság-kötésből a XVIII. században 38, a XIX. században 39 esetben az egyik, vagy mindkét fél özvegy volt.

A formális házasságkötés esetén a másik féltől feltétlen hűséget, ágy- és asztalközösséget, utódok létrehozásában és felnevelésében való közreműködést és szándékot követeltek meg. A kötelezettségek alól való kibújást a közvélemény mindenkor elítélte, mert ebből származhattak azok az okok, melyek a házasság megszakításához, vagy váláshoz vezettek. A válás jogi nehézségekkel, költségekkel, meghurcolással járt, a szégyen s a közvélemény ítéletétől való félelem is visszatartotta a házastársakat. A parasztság körében válásra a XVIII. század végén nemigen mertek gondolni. A társadalom felsőbb rétegeiben a nemesség és a polgárság körében már találkozhatunk polgári peres válási ügyekkel, habár a vallási előírásokra épülő patriarchális nemesi szemlélet egyértelműen elítélte a válást. A fennmaradt perek többnyire rend-kívüli esetekről tudósítanak. A deviáns magatartásformák azonban pontosan jelzik az adott társadalmi rend tűrőképességét, a betartandó morális normák érvényességi körét. A periratokból az egykorú életkörülményeknek, a mindennapi életnek színes képe tárul elénk. Érdekes adatokat tartalmaznak a különböző társadalmi osztályoknak házasság útján létrejött kapcsolataira, a nők helyzetére, az egykorú társaséletre is. Az iratok erkölcstörténeti, orvostörténeti vonatkozásai sem hagyhatók említés nélkül. Elénk tárulnak a házasságkötéskor már megvolt, s eltitkolt vagy később kifejlődött testi és lelki rendellenességek, betegségek. Némely perben a házasság körülményeinek, környezetének leírása akár regény vagy novella tárgya is lehetne.

A lipóti dekrétumot követően Zalában az első házasságbontó pere Pálóczi Horváth Ádám költőnek, „A felfedezett titok” című szabadkőműves regény megalkotójának és Tótvázsonyból származó feleségének nemes Oroszy Juliannának volt. Maga a per anyaga sajnos nem lelhető fel a Zala Megyei Levéltárban, de egy későbbi adóssági per mellékleteként – melyet Kazay Klára, Madary István özvegye indított Horváth Ádám özvegye, nemes Oroszy

Julianna és férje, Kazay Gábor ellen - megtalálható az a két kontraktus, amelyet az elválni szándékozók írtak, ebből rekonstruálható maga a történet. Hogy ebben az időben mennyire szokatlan és ritka volt a bontóper a törvényszékek előtt, arra jó példát szolgáltat az is, hogy a Veszprém Megyei Törvényszék egy 1794-ben kelt bontóperi ítéletének meghozatala előtt tanulmányozta Oroszy Julianna és Horváth Ádám válóperi ítéletét is, melynek oka, ahogy írták a szeretetlenség volt. A megye ekkor még nem rendelt ki hivatalból a házasság védelmére házasságvédő tiszti ügyészt vagy alügyészt, kinek feladata lett volna a fellebbvitel megtétele, ezt majd csak egy 1796-os királyi rendelet írta elő. A megye 1817-ben a helytartótanács kérésére, mely egy 1813-ban kibocsátott királyi rendeleten alapult, felküldte a királyi táblára revízió végett azokat a bontópereket, melyeket nem fellebbeztek meg. Ezek között szerepelt Horváth Ádámék pere is. A Királyi Tábla 1819. december 20-án kelt, a megyéhez küldött leirata szerint Pálóczi és Oroszy Julianna perét, amely a hitvestárs hívtelen elhagyása okán indult, az ítéletével feleknek történt kiadása után a megyéhez visszaküldte. Ez a per sajnos nem lett besorolva az eredeti helyére, sőt úgy tűnik, hogy bizonyos kezek szisztematikusan Horváth Ádám adóssági pereinek zömét is eltüntették. Persze az is lehetséges, hogy tanulmányozás végett kikérték a pert, akár maga Pálóczi, vagy valamelyik eljáró tisztségviselő és nem került vissza a levéltárba, mint ahogy Deák Ferenc esetében is ez több ízben előfordult.

Pálócziék házassága 10 évig tartott, de arról nagyon keveset tudunk, azt is a költő homályos célzásaiból. Oroszy Julianna 16 éves, mikor a nálánál 6 évvel idősebb Pálóczival házasságra lépett. Az asszony műveltségére utal, hogy Klopstockot, Gellertet, Milont olvasott, Kazinczyval is levelezett. Házasságuk jól kezdődhetett: „*Négy telet és három nyarat éltem vele békével / Részegülve a szerelem legrsőbb édességével...*” - írta Pálóczi később Csokonainak, „*De tizedfél esztendőből több édes kellett volna, / Ha az ég mindent kedvünkre tenne és parancsolna.*” Óhajtott elválás című versében is a „kínos öt esztendő” miatt panaszkodott. Ugyanitt a túl korai házasodás is esetleges okként merült fel: „*Nem csuda, ha megbotlottam / Gyerme késszel választottam*”. Viszonyuk 1786 végére romolhatott meg. Pálóczi Kazinczyhoz írott levelében arról panaszkodott, hogy felesége jobban szereti az irodalmat a házaseslet örömeinél: „*Ha úgy szeretné az ágyasházat, mint a könyvházat, még jobb lett volna*

Pálóczi Horváth Ádám füredi kisebbik házának alaprajza

(Helytörténeti Gyűjtemény)

- azt, kár, hogy a bába elejtette, inkább illet volna férfinak” - írta a boldogtalan férj.

Az 1793. április 7-én Veszprémben kelt kontraktusból kiderül, hogy az 1782-ben egybekelt felek már több éve próbálták házassági viszályukat rendezni, a protestáns prédikátorok mindent elkövettek, hogy összebékítsék őket, de ahogy fogalmaztak: „A békességes együttlakást oly reménytelennek tapasztalvánk, hogy ha valamely kényszerítésből újra együtt lakni és egymással házassági életet folytatni kénytelenítetténk, abból nem lehet egyebet várni, mint a házasság céljával egyenesen ellenkező lelki s testi veszedelmet.” A felek törekedtek a bontóper civilizált, botrányok nélküli gyors lefolytatására, ahogy írták: „... sem a közöniséget botrányoztatni, sem egymást kirekeszteni nem örömet akarván, szép móddal, és atyafiasan abban megegyeztünk, hogy a törvények rendes útján örökösösen elválunk.” A válóper költségeit Pálóczi magára vállalta, a vagyon - többek között a két ház

- megosztásában gyorsan megegyeztek. Arra az esetre, ha Pálóczi mégsem tartaná magát a szerződésben foglaltakhoz, Oroszy Julianna is válóper kezdeményezhet Horváth Ádám ellen, és tovább folytathatja különélését. Később vita támadhatott a kontraktus értelmezése körül, mert az elsőt rövidesen követte a második, amely Zalaegerszegen kelt 1793. május 10-én. Az újabb megegyezéssel könnyebbé tenni, gyorsítani szerették volna a per lefolyását. Pálóczi a vagyonmegosztás kérdésében láthatóan nyeregben érezte magát, némi nyomást is gyakorolva kijelentette, hogy nem tud megegyezni akkor, ha saját telkét csak 200 Ft értékben számolja be az asszony, vagy elfogadja az alperes az 500 Ft beszámítását, vagy ha a felesége mégis ragaszkodna a 200 Ft-os összeghez, úgy 300 Ft további terhet neki kell állnia. Pálóczi nyomatékosan leszögezte, hogy a per konklúziója után, de még a végső ítélet kihirdetése előtt Oroszy Juliannának meg kell tennie hiteles vallomását, így ő is mindent megtesz

majd a per gyorsításáért. Sietős lehetett, és érdeke fűződhetett a megegyezéshez az alperes asszonynak is, mert a kontraktus őt kötelező részében elismerte, hogy a házból az elfelezhető mobiliákat elvitte már és az 500 Ft átvállalásában is megegyezett. De félve családjának nehezitelésétől és kifogásától, a telek dolgában csak 200 Ft-ot vallott be, 300 Ft erejéig pedig bizonyos tartozások kiegyenlítését állta. Kijelentette továbbá, hogy hiteles vallomását a jövő vasárnap megteszi, de kérte Horváth Ádámot, hogy hétfőn mondassa ki a végső ítéletet és semmi akadályt ne gördítsen, mivel ahogy fogalmazott, ez volt a legfőbb motívuma, hogy az új kontraktust megtette.

De mi is lehetett az igazi oka annak, hogy válásra került sor a felek között? Ki volt és miért pont ő a felperes és az alperes? Erre is fény derült a kontraktus egyik utolsó pontjából. Ebben így ír Oroszy Julianna feltételül szabva a következőket: „*Teljes és részemről is örökös elválásnak akadályára akár mely férfi személyről a perben említést ne tegyen, hanem akit célul tett, attól való magam megtartoztatását bizza emberségemre.*” Hát igen, egy újabb férfi a házasságban élő asszony életében. Pálóczi 1782-1793. között Balatonfüreden élt, ez volt a költő legtermékenyebb időszaka. Hét kötete és ugyanennyi röpirata hagyta el a nyomdát, egy drámáját előadta a pesti színtársulat, írt történelmi vígjátékot, szatirikus államregényt. Hol-mi címmel három kötet vegyes vers, egy eposz, csillagászati tanköltemény és szabadkőműves szellemiségű regény mutatja munkájának széles skáláját. Eközben persze sokat is utazott. Csoda-e, ha a nemesasszony egyedül és elhagyatottnak érezvén magát, elfogadta valamely nemesúr hódolatát s tán szolgálatát is. Nagyon valószínű, hogy ezzel a bizonyos úrral Maday György – kitől a felek 1787-ben 300 Ft-ot kölcsönképpen felvettek – hitvestársa, Kazay Klára ismertethette össze az asszonyt, kinek testvérét, Kazay Gábornak hívták és történetesen ő lett Oroszy Julianna későbbi férje.

Helyzeti előnyénél fogva Pálóczinak jórészt minden gazdasági ügyben sikerült akarátát elfogadtatni az asszonnyal, ő pedig megmenekült a felszarvazott férj szomorú és nevetséges bélyegétől. Így lett felperes fél Horváth Ádám, alperes pedig a házastársát hívtelenül elhagyni szándékozó asszony. A felek félve a botránytól, megegyezési hajlandóságot mutattak abban is, hogy kijelentették, a rokonságra való tekintettel kontraktusuk a házassági perben semmi titulus alatt nem kerül nyilvánosságra. A házasság felbontását 1793. május 11-én Páló-

czy 33. születésnapján mondta ki Zala vármegye törvényszéke. Senki nem fellebbezett, az ügyet gyorsan lezárták. Egyik életrajzírója szerint a válás kimondásakor Pálóczi gavallér módra viselkedett: „*Karonfogva vezette a sententia hallására hitvesét, annak felolvastatása után újból megkínálta jobbjaival s csókkal vált el tőle a bírák előtt.*”

Horváth Ádám nem sokáig bírta az egyedüllétet, még ugyanabban az évben, szeptember 17-én feleségül vette debreceni iskolatársának, barátjának Sárközy István Somogy megyei alispánnak rokonát, Sárközy Jusztinát s vele együtt távozott el Füredről Nagybjombba. Pálóczi másodszor is rosszul választott, újabb házasságában is boldogtalanul élt, poétriáit, állandó távolléteit nem szívlelte az új asszony sem. Végül 1808. június 16-án egymással megegyezve, válás nélkül – ágytól és asztaltól – tőle is külön költözött. Sárközy Jusztina nem volt szellemi társa férjének, torzsalkodásaikra, az asszony zsörtölődéseire, nehéz természetére utal Pálóczi 1818 szeptemberében és novemberében Kazinczyhoz írt levele is: „*... a Másodiknak pedig még meg is kellett köszönnöm, hogy tőlem el különözött, s engedett 11 esztendő mind egynéhány munkáknak, az ő Xantippe alkalmatlankodása nélkül elkészítésére.*”

„*... munkáimnak már eddig is nagyobb részit annak köszönöm, hogy 1808-tul fogva Klári hagyott azokra reá érni, a mit a boldogulttnak Xantippe természete alig engedett volna.*”

Második házasságának ideje alatt Horváth Ádámot ráadásul szerencsétlenség is érte. 1800-ban Szent Márton éjszaka a somogyi gyalog insurgensek talpig kirabolták. Megviselt vagyoni viszonyait és az újrakezdés nehézségeit jól jellemzi Kazinczyhoz írt levele: „*Én is jobban állanék mert, ha az én mind a két feleségem zsákmányolása nem történt volna rajtam, de ezek miatt 1808-ban negyedszer lettem új gazda.*”

Második feleségének 1818. június 8-án bekövetkezett halálát követően ezen év augusztus 12-én újra hűséget esküdött Kazinczy János magyarszéki protestáns prédikátor leányának, Kazinczy Klárának. A mennyegzőn Dukai Takáts Judit – ki Klárának nyoszolyó lánya lett – egy prózai művel kedveskedett a házaspárnak. A már súlyosan beteg Pálóczi Kazinczy Ferenchez írott leveleinek hangvétele azonban az öröm mellett szomorúságot is tükrözött: „*Te fiakat szaporítsz; én pedig a Szaporodásnak minden reménysége nélkül, házasodom: Kazinczy Klárral 12-a Aug. akarok megesküdni. Arra neki érdeme sok van; kedve pedig más ház-*

ságra nints, és én hozzá illő, hogy azokban, melyekben ötöt örökösömnek szántam, e' tettemmel is bátorságossá tegyem.”

Pálóczi első házasságának utolsó éveiben ismerkedett meg Klára édesanyjával, a református prédikátor feleségével és hosszú ideig azt gyanította, hogy az 1806-tól örökbefogadott gyámleánya, Klára e viszony gyümölcse. Gyám és gyámoltja között a nagy korkülönbség ellenére mély szellemi és érzelmi közösség bontakozhatott ki, de ekkor még a költő természetesen nem gondolt házasságra. Miután a lány anyja halálos ágyáról üzenve bevallotta Pálóczinak az „igazságot”, a férfi tovább nem habozott, csak azon búslakodott, hogy nem tette meg hamarabb ezt a lépést. Így vall erről: „... mert ha elébb megtudhattam volna, hogy nem az ő, a' kinek én véltem tsak ez előtt esztendővel is; (míg az Anyja, haldoklásakor tudtomra nem adta) régen feleségemmé tettem volna ötet; megpróbálván amattúl a törvényes Divortiumot; másodszer (!) is.”

Kazinczyhoz írott leveleiből a szeretetlenség éveit után a gondoskodásért érzett hála hallik ki és az érzelm melegségét megtapasztaló férfi ekképp fogalmaz: „... 12 esztendei állhatatosság, és igaz hűség sokat érdemel!! leg alább én előttem, a' kinek még Asszonyi hűséghez, - de még hálaadatosághoz sem vala szerentsém, tsupa tsuda!” Kazinczy Ferenc hozzáintézett aggódó kérdéseire így felelt: „...Attúl Barátom! ne rettegj, hogy én és Klári olly keveset tartanánk vagy most, vagy jövőendőben a' házassági kötőlék' szentsége felül, mint tsaknem minden más: szentnek és bomolhatatlannak tartanám én azt hit nélkül is: de ha valaki lemond, vagy lemondott rólam mint a' két elsőbb; szeretetét nem erőltetem: az őrző Angyalomat sem marasztom, ha felhagy velem.”

Az utódnélküliségről, romló életkedvről, ironikusan jegyzi meg: „... Egyébaránt az Ábrahám testi áldásához Gen. 17:5. nekem semmi reménységem, sem reá kívánságom: magamra nézve még az Angyali ígéretre is Zakhariással felelhetnék: Luc. 1:18: noha Klárinak mind hite mind kedve az enyimmél nagyobb van.”

Pálóczi szűk baráti körben kis irodalmi csoportját, a Göcseji Helikont szervezve, jó könyvtárral rendelkezve - feleségének, Kazinczy Klárának jóvoltából a gazdálkodás gondjaitól mentesítve – szerényen, visszavonultan, utolsó éveit a tudomány és az irodalom művelésének szentelte. Nem sokáig

élvezhette azonban boldogságát ifjú feleségével, 1820. január 28-án súlyos betegség után 60 éves korában meghalt, özvegyül hagyva Kazinczy Klárát, azt a nőt, aki talán egész életében egyedül szerethette.

Jegyzetek

Levéltári forrás

Zala Megyei Levéltár IV.17. Alispánok és szolgabírák előtti perek (Kuthy Pál előtti perek) Fasc. I. No. 2.

Zala Megyei Levéltár XII. 2. Zalavári Apátság Levéltára Protoc. N. 441.

Protoc. P. 213-215.

Protoc. T. 89-91.

Felhasznált szakirodalom

- Balogh Ferenc: A magyar protestáns egyházak története. Debrecen, 1905.
- Degré Alajos - Szentmihályi Imre: Egy adalék Pálóczi Horváth Ádám életéhez. In: Göcseji Helikon 4. Zalaegerszeg, 1972.
- Grosschmid Béni: A házasság jogi törvény I-II. 1894. XXXI. törvény. Budapest, 1908.
- Kazinczy Ferenc levelezése. (Közvetteszi Dr. Váczy János) 16. kötet. Budapest, 1906.
- Konek Sándor: Egyházjogtan kézikönyve. Budapest, 1903.
- Magyar Jogi Lexikon IV. köt. (Szerk. Dr. Márkus Dezső) Budapest, 1903.
- Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel... Pest, 1857-68 8. kötet.
- Németh József: Horváth Ádám és a szabadkőművesség. In: Pálóczi Horváth Ádám: Felfedezett titok. Budapest, 1988.
- Németh József: Horváth Ádám, a szabadkőműves és politizáló költő. In: Veszprém Megyei Múzeumok közleményei 17. Veszprém, 1984.
- Péterffy Ida: Horváth Ádám levelezése poeziáival. In: Göcseji Helikon 7. Zalaegerszeg, 1973.
- Péterffy Ida: Pálóczi Horváth Ádám nyomában Balatonfüreden. In.: Magyar Zene 1967 4. szám.
- Rác Lajos: A polgári házasság intézményének megvalósulása Magyarországon. In: Jogtörténeti értekezések 4. Budapest, 1972.
- Rózsner Ervin: Régi magyar házassági jog. Budapest, 1887.
- Szentmihályi Imre: Pálóczi Horváth Ádám göcseji kutatásai. In: Zalai Gyűjtemény 2. Zalaegerszeg, 1974.
- Szentmihályi Imre: Adat Pálóczi Horváth Ádám göcseji birtokáról. In: Göcseji Helikon 6. Zalaegerszeg, 1973.
- Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái IV-V. köt. Budapest, 1896-1897.
- Szethlo Kornél: A házassági elválás joga Magyarországon és Erdélyben. 2. kiad. Budapest, 1885.
- Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest 1981.
- Zalai életrajzi kislexikon Zalaegerszeg, 1997.
- Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Budapest, 1977.
- A cikk 1997-ben a Holmi című folyóiratban, 2000-ben a Zalai millennium című kiadványban jelent meg.